

Färgsättning av Visbys fasader

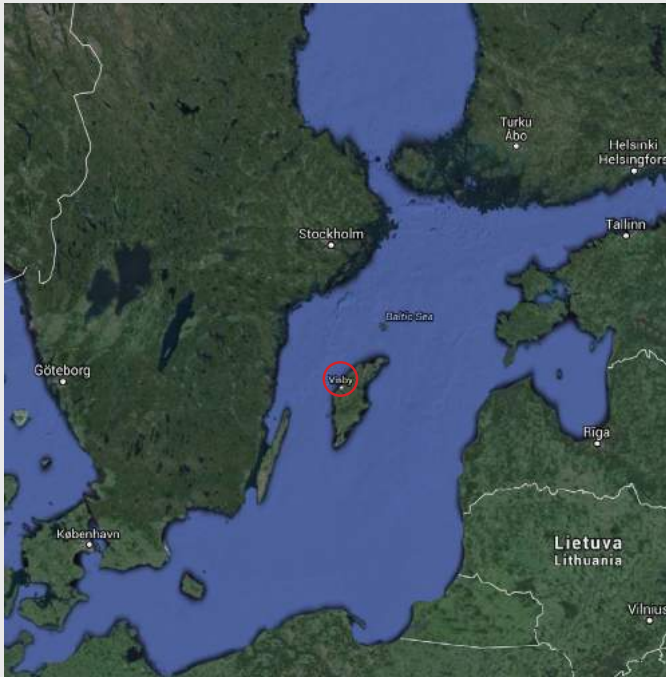
Kalkforum 2016

Max Laserna

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Hansestaden Visby – världsarv sedan 1995

Bakgrund till projektet

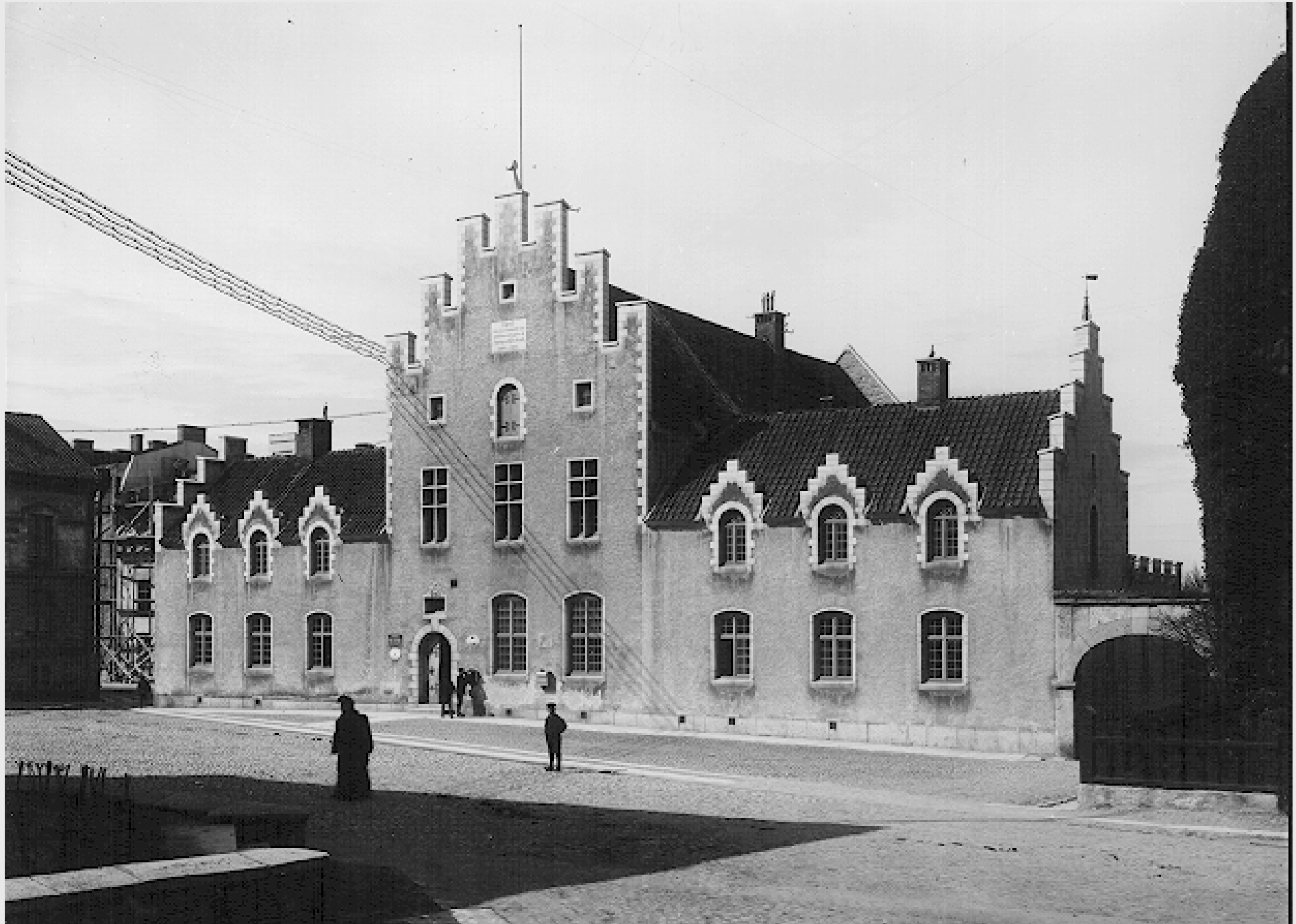
- Tidigare studier av innerstadens färgsättning saknas.
- Omfattande restaureringsåtgärder i kombination med få färg- och putsundersökningar decimerar källorna till stadens färger.
- Behov av ökad kunskap om färg och färgsättning för innerstadens bebyggelsen. Komplement till byggnadsordningen.

Övergripande färgundersökning

- 1860–1930 byggdes innerstaden ut och stora delar av den befintliga bebyggelsen reveterades. Mycket av det arkitekturbundna måleriet tillkom under tidsperioden.
- Källor: arkiv- och litteraturstudier, ikonografiskt material (målningar, foton, ritningar etc.), intervjuer, fältstudier (färgsnitt, avtäckning).

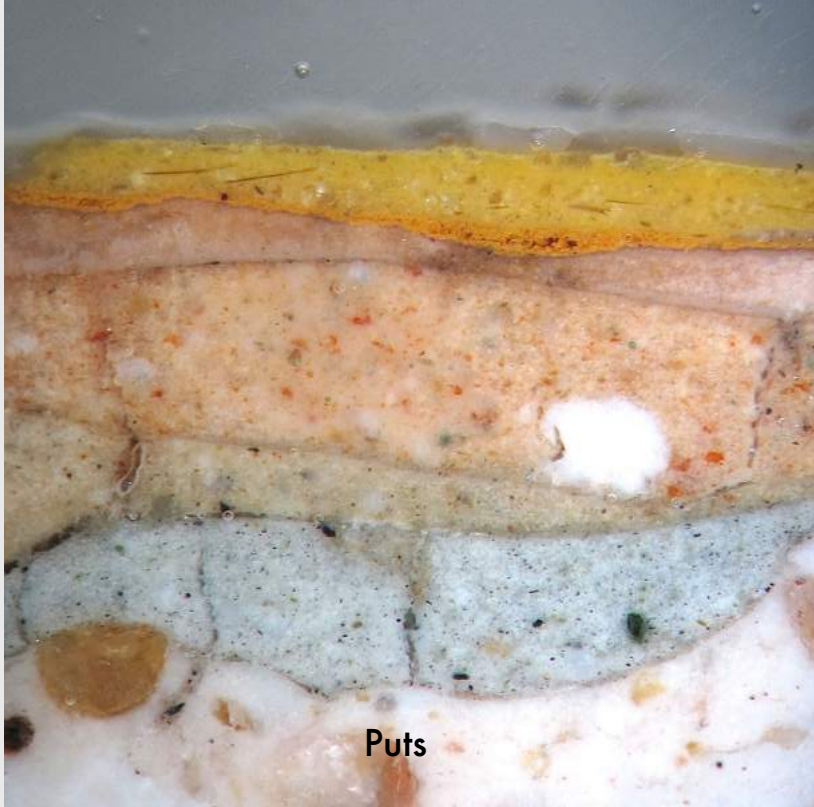

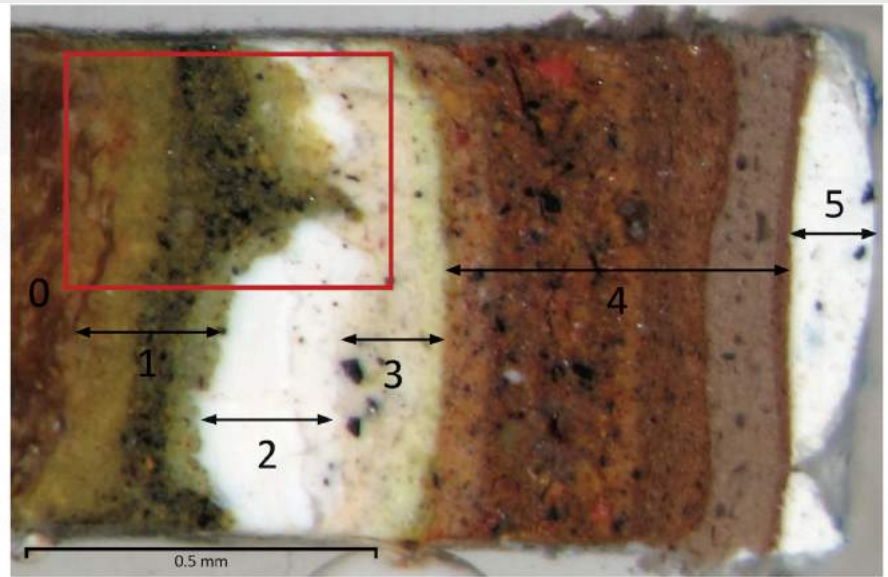
”En för Visby utmärkande egenskap är den klara luften och de ljusa färgerna. När man varit borta från Visby en längre tid, frapperas man av det intensiva solljuset och de klara, ljusa samt något kalla färgerna.”

Karl Berlin, 1920

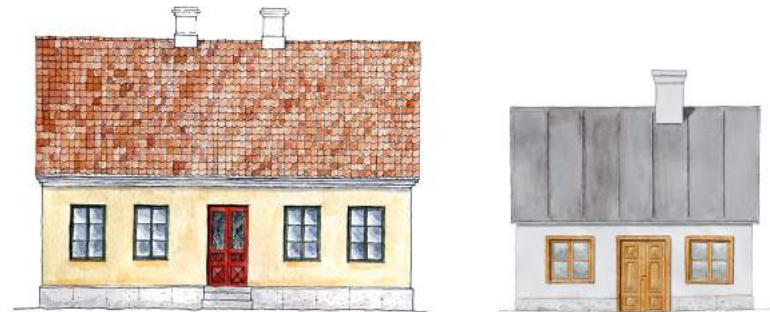

ELECTRON IMAGE	ALUMINIUM	SILICONE	SULPHUR
IRON	BARIUM	ZINC	CALCIUM

Färgtraditioner i Visby innerstad

Råd och riktlinjer vid färgsättning
av putsade bostadshus

solljus. Under vissa perioder kunde man till och med bötfällas om man avfärgade sin fasad med obruten kalkfärg. Undersökningar av stadens fasader visar att visbyborna inte alla gånger följde ordningsmaktens direktiv, för trots påbuden förekom både vita och brutet vita kalkfasader i staden under tidsperioden. I samband med förbudet mot vita fasader skrevs det in i Byggnadsordningen (1876) att alla trähus skulle rappas (putsas) för att motverka brandrisken. Detta efterföljdes i stor utsträckning, vilket gav upphov till den förändring i stadens färgkaraktär som skedde under 1800-talets senare hälft och kring 1900-talets början.

Områdena på Klinten och runt Sankt Nicolai har sedan 1700-talet bestått av i huvudsak småhus. Fasaderna avfärgades likt resten av innerstadens bebyggelse i ljusa kalkfärger. I regel var de vita eller brutet vita, ockragula eller mer kraftigt gulröda med järnvitriol.

Ända in på 1900-talet var färg en förhållandevis dyrbar produkt, och priset påverkade också hur den användes. Till stora ytor som fasader användes därför billiga jordpigment. I somliga fall avfärgades bara de mer representativa fasaderna åt gatan med pigmenterad kalk i någon kulör, medan kalken till de övriga fasaderna lämnades obruten eller kalkades med en lättare pigmentering. De dyrbara pigmenten sparade man istället för att använda till linoljemålningen av trädetaljer som dörrar, fönster, omfattningar och fönsterluckor.

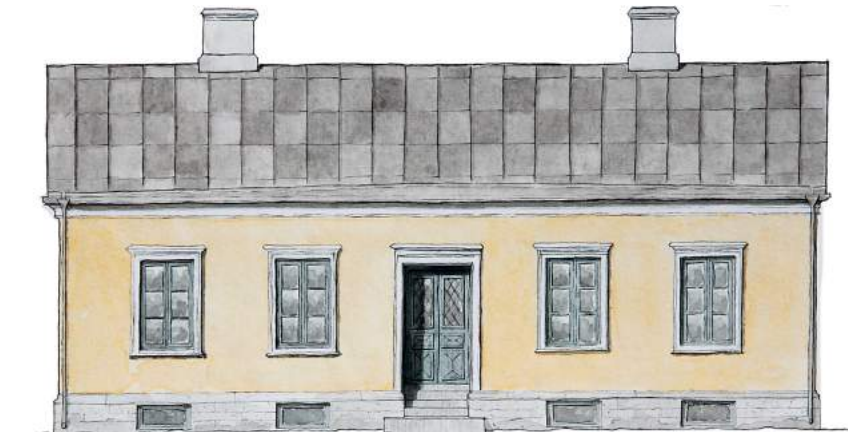
När de små husen hade fönsteromfattningar var dessa i de flesta fall tillverkade i trä istället för i puts, som annars var det vanliga för den typen av detaljer på större putsade hus. Omfattningar i trä målades i regel i karmens kulör och detsamma gällde om det fanns fönsterluckor. Somliga fasader var utsmyckade med gesims-er, det vill säga profilerade listverk mellan fasad och yttertak.

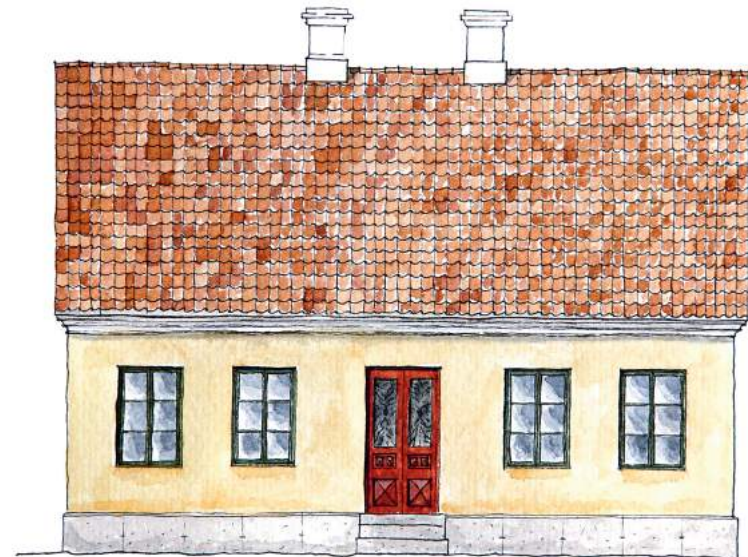
Fasad: brutet vit. Gesims: ljusockra. Fönsterluckor, fönsterkarm, omfattning: kimrök. Fönsterbågar, dörr: guldockra.

Fasad: järnvitriol. Fönster, dörr: mörkockra.

*Fasad: gulockra. Fönster, dörr: mörkare gråblå kimrök.
Gesimser, omfattningar: vit.*

*Fasad: gulockra. Fönster: mörk grönjord. Dörr: järnoxidröd.
Gesimser: vit.*

Fasad: ljusröd. Fönster: järnoxidröd. Omfattningar: bruten vit.

kraftfull färgskala, behöll Visby sina klara och ljusa färger. Fasaderna avfärgades ljust ockragula, lätt kimröksblå, gråvita eller i vissa fall ljusröda/rosa. De få ljusröda hus som förekom hade en tydlig dragning mot gult, vilket gjorde att de passade väl in i stadsbilden. De skarpt ljusröda kulörer som vi ibland ser idag kom först under 1900-talet, och de skapar lätt en disharmoni i Visbys gultonade stadsbild. Slätputsade gesimser och fönsteromfattningarna var för det mesta avfärgade vita eller gråblå efter klassicistiskt mönster. Om fasaden saknade fönsteromfattningar kunde gesimsen i somliga fall även avfärgas i samma kulör som fasadputsen.

Färgtraditioner i det tidiga 1900-talets Visby

Den omfattande byggnadsverksamheten i innerstaden kring sekelskiftet medförde vissa förändringar för stadsbilden. Det var nu många av stadens större flervåningshus uppfördes. Byggnadstypen återfinns främst i innerstadens centrala delar men förekommer även som inslag i områdena med enfamiljsbostäder. De större flerfamiljshusen har i större utsträckning än övriga byggnadstyper varit ritade av arkitekter, såväl av lokala som tillresta.

Arkitekternas medverkan gjorde att färgsättningarna tydligare följde de nationella trenderna än i föregående decenniernas byggande. Det fanns en gemensam strikt ordning för hur husen skulle färgsättas. I början av 1900-talet var det den ljusa och lätta jugendstilens kulörpalett som inspirerade färgsättarna. Fasaderna fick något ljusare gula toner än tidigare. Ljus gråblå kimrök var ännu en vanlig fasadkulör, likaså bruten vit. Slätputsade gesimser och fönsteromfattningar i vit kulör delade in och artikulerade fasadarkitekturen. Fönstersnickerier och dörrar målades i stort sett alltid i samma kulör. Engelskt rött är ett järnoxidpigment som fick stort genomslag vid sekelskiftet och hörde till de vanligast förekommande färgvalen. De mörkt gröna kulörerna som användes för de nyklassiska 1800-talsvillorna övergavs till förmån för en ljusare och klarare ”jugendgrön”.

*Fasad: ljus gulockra. Gesimser, omfattningar: vit.
Fönster, dörr: ljus grön. Sockel: kalkstensgrå.*

*Fasad: ljus gulockra. Gesimser, omfattningar: vit.
Fönster: engelskt rött. Sockel: kalkstensgrå.*

*Fasad: bruten vit. Gesimser, omfattningar: vit. Fönster, dörrar: engelskt rött.
Sockel: kalksten.*

Färgtraditioner

I VISBY INNERSTAD

Exempel på färgsättningar för putsade bostadshus

Under 1800-talets andra hälft putsades många av innerstadens mindre bostadshus. Fasaderna var i regel vita eller i olika nyanser av ockra eller järnvitriol. Snickerierna målades ofta järnoxidröda, kimröksgrå, mörkt gröna eller i ljus eller mörk ockra.

Under perioden 1860–1890 uppfördes många större enfamiljshus med fasader kalkade ljus kimröksgrå, ljusröda eller i ockra. Gesimser och omfattningar var vanligen vita eller grå. Fönster och dörrar målades ofta med pigment som grönjord, järnoxid, kimrök eller ljus ockra.

Kring sekelskiftet 1900 byggdes många av innerstadens större flerfamiljshus. Fasaderna fick ljusa kulörer och strikt indelning med vita listverk. Fönster och dörrar målades i regel i samma kulör, ofta i grönt eller engelskt rött.

På de mindre husen målades inte sällan foder och karmar i en kulör och fönsterbågar i en annan. Vanliga kombinationer var då ockra med grönjord eller kimrök.

På de större villorna urskildes dörren i vissa fall med en annan kulör än fönstren. Dörrgallren målades för det mesta mörkt grå eller svarta.

Måleri

Om materialval och hantverk vid puts- och måleriarbeten

När man tänker på att måla om eller omfärga något är det lätt att enbart fastna vid tanken på färgens kulör. Men förutom färgens kulör påverkas ytans uttryck av flera andra faktorer som exempelvis val av färgtyp, underlagets textur, färgens glans och inte minst hur och med vilka verktyg färgen appliceras. Material och hantverksteknik är därför viktiga aspekter att ta hänsyn till vid färgsättningsarbeten. Att anlita hantverkare med god erfarenhet från arbeten med äldre hus är av stor betydelse för en lyckad restaurering. Bilden till vänster visar en fasad som nyligen avfärgats med järnvitriol, en pigmentering som bidrar till att framhäva kalkfärgens flammighet. Fönstren är målade med järnoxidrött.

De många spritputser som slogs på innerstadens fasader under 1800-talets senare del utfördes med ballast (sand eller grus) bestående av naturligt sjögrus med olika kornstorlek, vilket gav den grova texturen en viss mjukhet. Om man vid restaureringsarbeten däremot använder modernt stenkross blir ytan vass och drar lätt åt sig smuts, varför detta bör undvikas vid omputsnings- och lagningsarbeten. I ytor med handslagen spritputs syns hantverkarens arbete som skiftningar och rörelser, vilka ger ytan ett liv som en

Foto: Jack Lantz/Sveriges Radio

